

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

и

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXIX, св. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појковић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Слободан Ремейић, др Јелица Стојановић, др Срећко Танасић,
др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов, др Виктор Фридман*

Главни уредник

Рајна Драгићевић

БЕОГРАД

2023

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 239–258

UDK: 811.163.41'282.2

811.163.41'367.622

811.163.41:305-055.2

COBISS.SR-ID: 132012297

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302239R>

Примљено: 9. маја 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Драгана М. Ратковић*
Институт за српски језик САНУ
Београд, Србија

ЗООНИМСКА ЛАУДАТИВНА НОМИНАЦИЈА ЖЕНЕ С АСПЕКТА СТАРОСНЕ ДОБИ У ПИРОТСКОМ ГОВОРУ**

Рад представља вишеаспектну (лингвокултуролошку, лексичко-семантичку, творбено-семантичку и когнитивну) анализу именица и именичких синтагми позитивне експресивне тоналности којима се у пиротском говору примарно именују реалије из животињског света, а секундарно жене на основу припадности животној доби. Наведене називе аутор истражује компаративно са одговарајућим језичким јединицама у савременом српском језику и призренско-тимочким говорима.

Кључне речи: пиротски говор, савремени српски језик, лаудатив, зооним, жена, старосна доб, традицијска култура, језичка слика света.

1. Овај рад се бави зоолошком лексиком и терминологијом у именовању жене с аспекта припадности старосној доби у пиротском говору (даље ПГ) и представља наставак истраживања експресивне номинације човека у овом говору (в. Ратковић 2021а, 2022, 2023).

Предмет рада представљају именице и именичке синтагме позитивне експресивне тоналности којима се у ПГ примарно именују реалије из животињског света, а секундарно жене на основу припадности животној доби. Корпус чине два речника ПГ: Новице Живковића (1987) и Драгољуба Златковића (2014, 2017, 2020, 2022). Језичке јединице аутор анализира са следећих аспеката: лингвокултуролошког, лексичко-семантичког, творбено-семантичког и когнитивног у циљу одговора на следећа

* ratkovic1977@yahoo.com

** Рад је финансирано Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

питања: 1) које људске особине, каква понашања и делања у ПГ иницирају зоонимско лаудативно именовање жене одређене старосне доби; 2) како таква именовања откривају оцењивачке параметре; 3) у каквом су саодносу зоонимска лаудација такве жене у ПГ с одговарајућим именовањима у савременом српском језику и призренско-тимочким говорима и 4) који творбени, лексички и когнитивни механизми учествују у остваривању датих језичких јединица односно њихових семантичких реализација. Изабрани методолошки поступак омогућава 1) реконструкцију зоонимским лаудативима оцртане концептуализације жене као животиње у језичкој слици света и традиционалној култури пиротског краја, а такође и 2) сагледавање релација и утврђивање (не)сличности са вредносном сликом света српског народа сазданом истим или сличним лексичко-семантичким средствима у савременом језику и призренско-тимочким говорима.¹

Под лексиком лаудативног значења подразумевамо номинационе јединице позитивне експресивне тоналности чије семантичко поље садржи, поред денотативног, и конотативни садржај, који чине евалуативне, експресивне и емотивне семе, при чему позитивна конотација може бити хипокористична, афирмативна или шаљива, док емотивна може исказивати симпатију, наклоност, поштовање или дивљење.

За јединицу лаудативног значења употребљавамо термин *лаудатив*, као пандан термину *пејоратив*,² позивајући се на значење придева *лаудативан* 'који је у тону хвале, похвалан' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *лаудативан*) односно именице *лаудација* 'хваљење, похвала, похвални говор' (РСАНУ 1959–2019 и Клајн, Шипка 2012 s.v. *лаудација*).

Под термином *зооним*, који се у славистици користи неуједначено (в. Новокмет 2020: 17–18), подразумевамо како властита имена животиња тако и називе за животињске врсте и јединке. Будући да корпус нашег истраживања не садржи ономастичке јединице, наведени термин у овом раду практично обухвата само називе животињских врста и јединки, чиме се, заправо, у основи употребљава као у *Великом речнику сѝраних*

¹ Термин *језичка слика света* преузет је из теоријско-методолошког апарата Лублинске когнитивистичке и етнолингвистичке школе Жежија Бартмињског, где је то „интерпретација стварности садржана у језику, која се може представити као комплекс судова о свету, људима, стварима и догађајима. Она је интерпретација, а не одраз, субјективни портрет, а не фотографија реалних предмета“ (Бартмињски 2011: 46). О историјату тог појма в. Бартмињски 2011: 41–46.

Из методолошких разлога, у овом раду ограничићемо се на компаративно истраживање датих лаудативних назива са одговарајућим називима у савременом српском језику и призренско-тимочким говорима.

² На исти начин термин *лаудатив* употребљава и Драгана Вељковић Станковић: „О тако амбивалентном односу човека према животињи сведочи и богат реквизитаријум зоосемних пејоратива, ређе лаудатива“ (Вељковић Станковић 2018: 137).

речи и израза Ивана Клајна и Милана Шипке – „именица која означава неку животињу“ (Клајн, Шипка 2012 s.v. *зооним*).³

Под зоонимима, дакле, подразумевамо језичке јединице које су у описним речницима српског језика у великој мери означене квалификатором „зоол.“ (в. Новокмет 2020: 11) а које структурно могу бити једночлане и вишечлане. Ти називи у нашој грађи обухватају:

- зоолошку терминологију: *чавка*, *голуб*, *меда*;
- народне називе за животиње: *ешек* 'магарац', *куџуре* 'младунац пса, штене', *сџирижљак* 'омица или омац пострижене главе и репа'.

Аналогно истраживању фитонимских експресивних назива за човека (Ратковић 2021a, 2022), у анализу су укључене и:

- двотематске речи чија прва (именичка) компонента има зоонимско значење (*ешек-сој*) односно именичке синтагме са придевом који има зоонимско значење (*сиров муж*, где *сиров* значи 'који је лоше ушкопљен, па може да оплођује', *овча мајћа*).

У анализу нису укључене речи чија су значења настала понављањем истог творбеног модела, нпр.: *гаља* 'мужјак црне длаке'; *шаљ*. 'црнпураст мушкарац' ← *галес* 'тамнопут; црномањаст (о особи)', *мушкар* 'мужјак уопште'; 'мушкарац', *злајка* 'крупан опнокрилац са зеленкасто-златастим преливом на хитинском омотачу који и кад је прободен трном или иглом, наставља да лети'; 'лепо и мило женско чељаде'; 'драгана; лепотица', *мазноглавка* 'овца која има голо лице или главу'; 'женско чељаде које има уредну косу'; 'крпа испод мараме за везивање косе'.

2. Лексика лаудативног значења у србистици/сербокроатистици разматрана је у оквиру ширих истраживања речи субјективне оцене – како на материјалу савременог српског језика тако и на дијалекатском материјалу а са различитих аспеката: дериватолошког, лексичко-семантичког, семантичко-прагматичког, когнитивног, социолингвистичког, лингвокултуролошког и са становишта методике наставе матерњег језика и књижевности. Историјат тог истраживања в. у Ратковић 2023: 100–102.

Зооними су у србистици/сербокроатистици такође чинили предмет проучавања у домену више дисциплина – ономастике, когнитивне лингвистике, лингвокултурологије, (компаративне) фразеологије, лексикологије, лексичке семантике, граматике – с различитих методолошких позиција. Преглед тих истраживања наведен је у поменутој монографској студији о називима за животиње у српском језику са се-

³ Ограда „у основи“ односи се на то што наша анализа садржи и именичке синтагме зоолошког значења, чиме се ово истраживање методолошки разликује од истраживања нпр. С. Новокмета, који у анализу укључује само монолексичке зоолошке јединице (в. Новокмет 2020: 12).

мантичког и лингвокултуролошког аспекта С. Новокмета (2020: 24–43), у којој се зоолошке лексеме разматрају на корпусу савременог српског језика чију основу представља *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, и која, уједно, чини досадашње монографски најобимније истраживање зоонима у српском језику (о томе в. Ратковић 2021б).

У уводу ове књиге аутор истиче како се на основу лексиколошких истраживања зоонима у српском језику може закључити да колективна експресија српског народа и културолошки детерминисани стереотипи према животињама резултирају негативно конотираним експресивним значењима зоонима чији је денотат човек (в. Новокмет 2020: 42–43). То добрим делом потврђује и садржај ауторовог истраживања, чији је закључак да је човеков однос према животињама углавном негативан, нарочито према домаћим животињама (в. Новокмет 2020: 308). До истог закључка, када је у питању однос између позитивне и негативне експресивне тоналности у именовању човека зоолексемама, долази и Д. Вељковић Станковић испитујући фигуративна значења тих јединица у савременом српском језику: „Лаудативна значења знатно су ређа од пејоративних, а када их има више, код им. женског рода често се пресликава само једно, а друго се игнорише. Примерице, *лав* је (2. фиг.) *храбар*, *неуспрашив* човек, *јунак*, и *лавица* је таква жена, али то речник не бележи, док су симетрична значења развијена у колоквијалном језику (3. разг. и шатр.) *човек*, *обично пријатне спољашности, који има усјећа* у *друштву, посебно у освајању жена; добар друг, другарчина; лавица* (2. разг. и шатр.) *женска особа, обично пријатне спољашности, који има усјећа, посебно у мушком друштву*“ (Вељковић Станковић 2018: 174).

2.1. Наша истраживачка грађа показује свега три зоонимска лаудативна назива за жену с аспекта старосне доби у ПГ. Они су ексцерпирани из Златковићевог речника и односе се на младу жену и девојку. То су: *ваклушана* 'бела овца са црним колутовима око очију'; '(лепа) девојка са црним обрвама', *ждребница* 'млада кобила'; 'снажна, лепа и пожељна млада жена', *свончарица/звончарица* 'најлепша овца, ређе коза, која носи звоно или клепетушу и предводи стадо'; 'најлепша девојка или млада жена у селу'.

Експресивна значења сва три зоонима остварена су метафоризацијом.

Животиње према којима становник пиротског краја негује симпатију односно животиње чији појмови представљају изворни домен метафоризације у именовању жене одређене старосне доби јесу млада кобила те коза и овца специфичног изгледа и функције у стаду. До одговора на питање зашто се називи за наведене животиње у ПГ употребљавају у

функцији афирмације људског бића одређених особина доћи ћемо при-
меном метода компонентне анализе.

2.2. Појмовно повезивање младе жене и девојке са овцом, козом и кобилом детерминисано је еротском и симболичком брака и плодности, коју ове животиње баштине у словенским културама (в. ГУРА 2005: 93; СД 1995–2012 s.v. *овца, коза, кобыла*; СМ 2001 s.v. *коза*).

О наведеној симболици козе и кобиле у српској култури, када је реч о лексемама *коза* и *кобила*, говори запис обредне игре коју под називом *кобиле* изводе жене у Грузи током Белих поклада. Игра обилује опсценим елементима чија је сврха призивање плодности усева, а током извођења ове игре певају се песме о кози које алудирају на полни чин:

„Kada muškarci završe svoju igru, žene formiraju kolo i igraju igru pod nazivom *Kobile*. Formacija i način držanja je isti kao i u muškom kolu, a svaka žena u levoj ruci takođe ima leskov štap. Muškarci za vreme igre prilaze ženama u kolu i sa kolovodom se pogađaju oko kupovine kobila, pošto svaka igračica predstavlja kobilu. Tom prilikom dolazi do veoma slobodnih šala u tekst[o]vima oko pogađanja, a gestovi označavaju erotske nagoveštaje i idu čak do simuliranja polnog akta. Smatra se da hvatanje za genitalije stimuliše rast useva u sledećem vegetacionom periodu. Ako kupac nije po volji, ili ako se dobro ne pogađa, žene se brane štapovima, sve dok ne naiđu na kupca koji im je po volji. Tekstovi pesama uz koje se igra, takođe imaju erotsku sadržinu sa direktnim indikacijama na polni akt:

Oj devojko zavrzana,
Hoćemo li za kozama,
Koze će nam mirovati,
Mi ćemo se milovati.
Koze, koze, među roge,
Ja ću tebe među noge.
Koze, koze u kičicu,
Ja ću tebe u p...“ (ZEČEVIĆ 1972: 402).

Слична игра под истим називом, *кобиле*, изводила се и у селима око Рудника и у Качеру током врбопуца, времена од Младенаца до Благовести, када врба почиње да пупи, цвета и листа, заправо, када се, доласком пролећа, природа буди. И ово коло су изводиле удате жене, држећи се једном руком за играчицу испред себе, док им је у другој руци била преслица или мања грана. Њихову игру је карактерисало раскалашно поскакивање са еротским покретима и њиштање као код кобила. Коло под називом *продавање кобила* жене су играле на Беле покладе у Великој Иванчи, при чему је коловођа био мушкарац. Слични или истоветни ритуали у пролеће на Чисти понедељак праћени слободним и разузданим

понашањем жена познати су и на територији Војводине и источне Србије (в. Кулишић и др. 1998 s.v. *врбојуц*).

О еротској симболици и култу плодности који човек придаје кози сведочи и народна песма из записа Вука Карацића где се, такође, коза доводи у везу са полним чином:

„Ој девојко Дикосава,
Пођи сутра за козама!
Држи козу за роге,
Ја ћу тебе за ноге“ (СНП 1974, бр. 229).⁴

Исто тако, у Поповом пољу се приликом извођења младе подметне старом свату старија жена, коју он шаље за козама (Мићевећ 1952: 190).

2.2.1. Позитивна конотација назива за жену *ваклушана* интензивизирана је употребом суфикса хипокористичног значења *-ана*.⁵ У метафоричком преносу назива са овце карактеристичног изгледа (‘она која има црну пругу изнад очију’) на жену одговарајућег изгледа (‘она која има црне обрве’) учествују семе боје предњег дела главе животиње (‘црн’ и ‘бео’), које се трансформишу у сему изгледа позитивне конотације (‘леп’). Сема узраста (‘млад’) пак присутна је имплицитно, као иманентна семама ‘леп’ и ‘плодан’, на основу асоцијативног повезивања младости, плодности и лепоте.

Избором „овце са црном пругом изнад очију“ као изворног домена у метафоризацији ЛЕПЕ ЖЕНЕ одражено је фолклорно поимање жене пријатног изгледа као оне која има бело лице и црне обрве и трепавице. Такав естетски еталон потврђује употреба речи из творбеног гнезда којем припада именица *ваклушана*, у чијим је дефиницијама сема боје руна / коже наведена експлицитно: *вакла* ‘женска особа белог лица и црних обрва и трепавица’ и *ваклес* ‘који има црне шаре око очију на белој глави (о овци)’; ‘црномањаст, који има лепе црне обрве’ (чији се пример односи на девојку).⁶

⁴ О еротској симболици козе, јарца и јарета у српској култури на примеру народних песама в. Карановић 2009: 54–55 и Карановић 2019: 107–108, а у словенској култури и шире – МНМ 2008 s.v. *козел*.

⁵ Лексема *ваклушана* представља изведеницу лексеме *ваклуша* ‘бела овца са црним шарама око очију’ (Златковић 2014 s. v. *ваклуша*). По Михаилу Стевановићу (1986: 497) именице *девојана* ← *девојка*, *ћерана* ← *ћерка*, *гујана* ← *гуја* употребљавају се у народу „с нијансом личне оцене“.

⁶ Д. Златковић бележи и лексеме: *вака* ‘коза која има шару у облику прстена на белој глави’ (Златковић 2014), *вака – лиса* ‘овца која има прстенасту шару на глави и белегу на носу или лицу’ (Златковић 2017), *ваклушан* ‘бео ован са црним колутовима око очију’, *вакъл* ‘који има црне колутове око очију (овца)’ (Златковић 2020), а Н. Живковић (1987) – *вакла / ваклуша* ‘овца која је црна око очију’ и *ваклес* ‘црномањаст, црнпураст’.

Истоветну концептуализацију ЛЕПЕ ЖЕНЕ илуструје употреба лексема *ваклесї* и *ваклесїо* с почетка прошлог века, наведених у дијалектолошком опису источне и јужне Србије Александра Белића и у Речнику САНУ.

А. Белић бележи лексему *ваклесїо* 'убаво' на подручју Клисуре (Белић 1905: 437), а Речник САНУ придев *ваклесї* у значењима особе (1. 'који је црноок а у лицу бео; црномањаст') и овце (2. 'мркушаст, црн'). Потврду за обе семантичке реализације пружају примери из збирке речи Алексе Васиљевића (1899), забележени у сврљишком и пиротском крају – израз „Ваклеста мома род нема!“ и синтагма „Ваклеста овца“. Значење које реферише на девојку илуструју и стихови песме објављене у часопису *Кућа* 1905. године: „Док бејаху моме јевтин': | Плава мома за хиљаду | А ваклеста за две хиљад“.

У Речнику САНУ наведено је неколико именица и придева које припадају поменутом творбено-семантичком гнезду са кореном *вак-*. Све лексеме су маркиране квалификатором „покр.“ и илустроване потврдама из призренско-тимочких говора (већином из пиротског краја) с краја XIX и почетка XX века. Притом, именице означавају само животињу: *вака* 'име овци', *вакица* 'бела овца са црним капцима на очима и име таквој овци', *вакло* 'црно јагње или теле', *ваклуша* 'црна овца', док придеви упућују и на особу: *вакли* 1. 'в. ваклест (1)'; 2. 'који има црну пругу изнад очију (за јагње)'; 3. 'дебео, угојен' и *вакљасї* 'в. ваклест (1)'. Придев *вакљасї* ексцерпиран је из поменуте Белићеве дијалектолошке студије, где се наводи да је у значењу 'гарав, црномањаст' забележен у Корбевцу код Врања (Белић 1905: 437). У истом значењу ('црн, гарав') лексему *вакли* бележи Љубомир В. Јанковић 1896. године у селу Мокро код Беле Паланке. Потврду пружају стихови народне песме у којима се дата лексема односи на младића: „Ја уцених два пудара | Вакле момче, русу мому | Да чувају дан по гору“.

Народна изрека („Ваклеста мома род нема!“) и народна песма, као фолклорне форме у записима с краја XIX и почетка XX века где се помињу придеви са значењем човека (како девојке тако и младића) из творбено-семантичког гнезда којем припада именица *ваклушана*, сугеришу да је концептуализација ЧОВЕКА (МЛАДЕ ЖЕНЕ) као животиње (ОВЦЕ) са физичког и естетског аспекта, где физички параметри представљају боју тела (руна / коже и предњег дела главе / лица), која се естетски позитивно вреднује, у пиротском крају архаична.

Лексеме из наведеног творбено-семантичког гнезда у призренско-тимочком ареалу су бројне и у живој употреби, за шта пружају потврду актуелни дијалекатски речници.

Већина лексема је забележена само у зоолошком значењу – исп.: *вакица* 'бела овца, а црна око очију; бела овца црне главе', *вакла* 'овца

гараве губице; бела овца црне главе', *ваклија* 'бео ован црне губице; мркушаст ован', *вакљес* 'брав црне губице' и *вакушица* 'бела овца црне главе' (Златановић 1998), *вџкла* 'која је црноруна', *вџклуша* 'црна овца и име таквој овци', *вџклушка* 'дем. и хип. од вџклуша' (Динић 2008), *вака* / *ваклуша* / *ваћица* 'бела овца са црним лицем и црном њушком', *вакичка* 'хип. од вака', *ваклес* / *вџклес* 'који има црне шаре око очију на белој глави (о браву)' (Ћирић 2018).

Придеви у значењу особе (мушкарца и жене): *вџкло* 'који је црномањаст', са примером „Вџкло момче“ из Тимока (Динић 2008), и *ваклес* 'црномањаст, који има црне обрве', са примером: „Тџг улезе једна ваклеста, цврста и, учини ми се, постара од мене“ из Лужнице (Ћирић 2018), указују да наведена концептуализација човека (младе жене) као животиње (овце) у призренско-тимочком ареалу није распрострањена, али је, ипак, очувана.

2.2.2. Концептуализација младе жене као овце са физичког и естетског аспекта у пиротској дијалекатској слици света оличена је и у метонимијском називу за алфа-женку *звончарица*/*звончарица* 'она која носи звоно'. Притом, значења ове именице, 'најлепша овца, ређе коза, која носи звоно или клепетушу и предводи стадо' и 'најлепша девојка или млада жена у селу' илуструју шири изворни домен у метафоризацији жене реализујући и шири концепт: СЕЛА (метонимијски СТАНОВНИКА СЕЛА) као СТАДА.

Сема узраста ('млад') у семантичкој структури и ове лексеме присутна је имплицитно, такође на основу заједничке концептосфере младости, плодности и лепоте. Међутим, док код именице *ваклушана* сема 'лепота' означава конкретну физичку особину (боје тела), код именице *звончарица*/*звончарица* та сема се односи на општи изглед бића и има суперлативну нијансу ('најлепша').

Иако описни речници савременог српског језика не бележе наведену лексему из пиротског краја, они наводе неколико именица у метонимијском значењу животиње са звоном око врата мотивисаних лексемама *звоно* и *меденица*: 'бравче које носи звоно (чактар)' (Караџић 1935 s.v. *звончарица*), 'живинче (женка) које са звоном, меденицом о врату предводи стадо; име таквој животињи' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *звонара*, *звончарица*, *звонарка*), 'име кози' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *звонда*, *звондеши*), 'име овци која носи меденицу' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *меденичарка*).

Именица *звонара* илустрована је примерима из етнографског описа Босне и Херцеговине Ивана Зовка (1896), прозе Ивана Софте (1937) и збирке речи из Жупе Крсте Божовића (1911) са потврдом из села Доброљупци код Александровца, именица *звончарица* – примерима из књиге *Пољска њивреда у народним њословицама* Милана Влајинца

(1925) и из етнографског описа личног краја Ивана Крмпотића (1900), док је лексема *звонарка*, која се квалификује као покрајинизам, потврђена примерима из Бачке, у збирци речи Тихомира Остојића с почетка прошлог века, примерима из Срема, у збирци Дамјана Прерадовића (1906), и у збирци речи из ужичког округа, Подриња и Подунавља Видоја Жунића (1899). Од осталих именица, *звонда*, *звондеша* и *меденичарка*, које су такође маркиране као лексички покрајинизми, прве две су забележене у западној Славонији, у збирци речи Милана Обрадовића (1903), а трећа у Јеловику, у збирци речи из Босне и Рашке Душана С. Поповића (1900).

Међу њима само је именица *звонара* развила значења за особу, од којих ниједно нема позитивну експресивну тоналност: 3. покр. 'она која много и којешта говори, торокуша, алапача; она која преноси гласове и оговара', што бележи Владимир Радојевић 1900. године у Крагујевцу, и 3. покр. шаљ. и пеј. 'дете (женско) које стално пева или дречи', што налази Тихомир Остојић у Бачкој.⁷

У актуелним речницима призренско-тимочких говора налазимо три зоонима мотивисана именицом *звоно*, од којих ниједан није развио значење особе. То су: *звончарица* / *звончарка* 'најјача и најлепша овца, коза или крава која носи звоно или клепетушу', у оближњој Лужници (Ћирић 2018) и *звончаруша* 'овца која носи звоно', у Трговишту (Златановић 1998).⁸

Лексичко-семантичка слика метонимијских назива за женку која носи звоно и предводи стадо указује на следеће закључке: да су пре више од једног века ти називи били широко распрострањени у српским народним говорима; да нису показивали тенденцију развоја значења за особу, а када се то дешавало, семантичке реализације су биле негативне експресивне тоналности и односиле су се на жену и женско дете непожељног понашања; у актуелним призренско-тимочким говорима називи о којима је реч очувани су у траговима, и то само у зоолошком значењу. Стога, лаудативни назив за најлепшу жену *звончарица*/*звончарица* из пиротског краја представља неуобичајен и значајан детаљ језичке слике жене у српској (народној) култури.

⁷ У пејоративном значењу особе Речник САНУ наводи и покрајинизам *звонда* 'глупав, блесаст човек', који бележе Душан Зорић 1909. у Босанском Петровцу и Марица Косановић 1899. на Приморју.

⁸ Д. Златковић бележи и форму *звончарица* 'овца која носи звонац, меденицу' (Златковић 2017) поред лексеме *громотарица* 'овца која носи клепетушу' (Златковић 2014).

Та лексема је вишеструко особена и драгоценна на ширем плану концептуализације – не само НАЛЕПШЕ ЖЕНЕ као НАЛЕПШЕ ОВЦЕ / КОЗЕ, КОЈА СА ЗВОНОМ ПРЕДВОДИ СТАДО⁹ него и ОСОБЕ као ОВЦЕ / КОЗЕ у српском језику.

Наиме, описни речници савременог српског језика бележе само пејоративна значења за особу именице *коза*, реализована у сфери 'духовног, интелектуалног': 2. ж и м фиг. погрд. 'неспретна, глупа особа' (РМС–(МХ) 1967–1976); 2. фиг. пеј. а. 'неспретна, неумешна особа (често с избледелим значењем)'; б. 'немирна, неспретна особа' (РСАНУ 1959–2019); 2. фиг. пеј. 'неспретна, глупа особа' (РСЈ 2007)¹⁰.

Иако иста значења одликују и лексему *овца*: 4. б. погрд. 'глупа, ограничена особа' (РСАНУ 1959–2019); 2. фиг. пеј. 'глупа женска особа' (РСЈ 2007), ова именица је развила и семантичке реализације са позитивном конотацијом које реферишу на особу: 3. 'човек одан богу, верник', 4. а. 'особа кротка, мирна, бојажљива', где је метафорички пренос назива са животиње на човека такође индукован семама колективне експресије у сфери 'духовног'.¹¹ Значења верника, кротке, али и умно ограничене особе карактеришу и деминутив *овчица* (РСАНУ 1959–2019).

Негативна значења која се односе на човека/људе одликују и хиперонимске називе за овцу и козу (*брав*, *бравица*), збирне хиперониме који метонимијски означавају јединку (*марва*, *стока*) и називе за одређену врсту овце (*мешиљавица*). Све те семантичке реализације припадају сфери 'духовног', сем значења именице *мешиљавица*, које се односи на особу одређеног физичког изгледа: 1. а. 'општи назив за једно грло стоке, нарочито за овцу или козу'; 2. 'ограничена, неразумна особа' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *брав*), 1. 'женка брав'; 2. 'глупа жена' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *бравица*), 1. а. зб. 'четвороножне домаће животиње (овце, козе, говеда, коњи), стока; ретко појединачно сточно грло, марвинче'; 1. б. фиг. погрд. 'недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља'; 1. в. фиг. погрд. 'при проста, некултурна особа, простак, простакуша, глупак, глупача' (РСАНУ

⁹ Ношењем звона особина вреднована позитивно истакнута је визуелно и аудитивно, чиме је биће са том особином најочигледније издвојено из просека (већине). У случајевима пак када се особа погрдно назива *звонаром*, „звано“ се, као изворни домен за когнитивну метафору употребљену у унутрашњој форми речи, везује за одсуство смисленог садржаја, оличено у звуцима које нека особа одаје док говори. Дакле, реч је о двема различитим сликама особе, заснованим на различитим аспектима „звона“ као изворног домена метафоре.

¹⁰ Значење особе у другој сфери ('друштвено биће') развио је деминутив *козица* – 2. ист. 'девојчица са села која је све до своје удаје служила у властелинским породицама у Дубровнику, служавка, слушкиња' (РСАНУ 1959–2019).

¹¹ Издвојено је и значење 4. в. етн. покр. 'при обраћању сватова девојчиним укућанима: девојка која се удаје, удавача', са примером: „Сватови: Чули смо, да је једна наша овца у вашем тору. Укућани: Каква овца? ... Брат девојчин: Тко се прима моје сестре?“. Сматрамо да је то, ипак, фигуративна употреба основног значења.

1959–2019 s.v. *марва*), 1. а. 'домаће животиње, марва, благо'; 1. б. фиг. пеј. 'припроста, некултурна, глупа особа; недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља' (РСЈ 2007 s.v. *сџока*), 1. 'метиљива овца или крава'; 2. погрд. 'болешљива, слабуњава женска особа' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *меџиљавица*). Концептуализација ЖЕНЕ као ОВЦЕ са физичког аспекта присутна је и у српском жаргону, такође са негативном конотацијом, будући да се *овцом* пејоративно назива девојка која носи мини-вал фризуру (Андрић 2005). Да се овца у језичкој слици света говорника савременог српског језика доводи у везу са непријатним физичким изгледом потврђује и *Асоцијативни речник српскога језика*, где се *овца* јавља као реакција на стимулус *нелеј* (Пипер и др. 2005 s.v. *нелеј*).

Представљена лексичко-семантичка слика назива за овцу и козу у ПГ и савременом српском језику говори да се разлика у концептуализацији ЖЕНЕ као ОВЦЕ / КОЗЕ у ПГ, с једне стране, и у савременом српском језику, с друге стране, огледа у томе што се у ПГ особа позитивно именује и називом за козу и што је називом за овцу лаудативна номинација остварена у домену 'физички изглед'. Занимљиво је да у речницима ПГ који представљају нашу грађу не само што нема пејоративних значења лексема *овца* и *коза* него нема ни ових одредница. Такав доживљај именованих животиња, изостанак анимозитета према њима, несумњиво је мотивисан блиским контактом који с њима остварује рурални човек, што се односи првенствено на њихово узгајање, које је у пиротском крају распрострањено.¹²

2.2.3. За разлику од именица *ваклушана* и *свончарица/звончарица*, код именице *ждребица* сема 'млад' је у метафоричком преносу номинације присутна експлицитно. Пратеће семе, које се активирају у преносу назива са животиње ('млада кобила') на особу ('снажна, лепа и пожељна млада жена'), засноване су на колективној експресији према кобили као животињи која се поима као снажна, витална и оличење репродуктивне моћи. Употребом зоонима *ждребица* који реферише на жену одражен је патријархални стереотип женске улоге у српском друштву, која се односи првенствено на рађање и обављање физичких послова, због чега се физички снажна и репродуктивно способна жена сматра друштвено пожељном. Наведени зоонимски метафорични назив у ПГ у складу је са језичком сликом света говорника савременог српског језика, где се, такође употребом одговарајућих зоонимских метафоричних на-

¹² У монографији посвећеној Великом Јовановцу, селу у горњем Понишављу, које је од Пирота удаљено око осам километара, аутор каже да се становништво бави: ратарством, повртарством, воћарством, виноградарством, узгајањем индустријског биља, сточарством (нарочито узгајањем оваца, свиња, коза и живине), занатством и одлази у печалбу (в. Здравковић 1976: 35–52).

зива, вреднује жена која је млада, снажна, здрава и једра. То потврђују значења за особу именица које у описним речницима савременог српског језика примарно означавају младу кобилу: 'здрава, једра млада жена или девојка', са потврдом из Ускока (РСАНУ 1959–2019 s.v. *ждребица*), фиг. експр. 'здрава, млада, јака женска особа' (РСЈ 2007 s.v. *ждребица*), односно 'снажна, здрава, једра девојка или млада жена', са потврдом из романа *Дорошеј* Добрила Ненадића (РСАНУ 1959–2019 s.v. *омица*).

2.3. Методом когнитивне анализе евалуативних лексичких средстава Веронике Телије, по којој конотативно значење експресивних лексема садржи и емотивно-аксиолошку семантичку компоненту (Телија 1986: 5), долази се до закључка каква је природа компонената субјективне оцене у семантичкој структури евалуативних лексичких средстава. По Телији та оцена може бити: 1) општа, заснована на параметру 'добро / лоше' и 2) емоционална, заснована на параметру 'волим / не волим' односно 'допада ми се / не допада ми се' (Телија 1986: 29–35). Ту оцену детерминишу еталони и стереотипи дате језичке заједнице, који представљају културалне информације садржане у лексичком значењу евалуативних лексема (Телија 1986: 39).

Све три разматране именице одликују се средњим степеном експресивности јер исказују симпатију, наклоност према датим особинама. Применом структурног модела лексичког значења експресива који нуди Телија, семантичка структура нпр. назива за (лепу) девојку са црним обрвама могао би се представити на следећи начин: *ваклушана*: особа + женско + млада, лепа, репродуктивна + то је, као што је познато, добро, пожељно + зато изражавам симпатију према особи са тим својствима + чиним то избором афирмативног имена у њеном именовању, чиме отворено исказујем своју позитивну оцену.

3. У номинацији жене с аспекта старосне доби зоонимима се у ПГ позитивно реферише само на младу особу (младу жену и девојку). Она се уједно одликује и физичким особинама које се сматрају пожељним, због чега сви називи за такву особу: *ваклушана* '(лепа) девојка са црним обрвама', *свончарица/звончарица* 'најлепша девојка или млада жена у селу' и *ждребица* 'снажна, лепа и пожељна млада жена', припадају и групи назива за (женску) особу с аспекта физичког изгледа.

3.1. Лаудативна значења сва три зоонима остварена су метафоризацијом.

3.2. Животиње према којима становник пиротског краја негује симпатију односно животиње чији појмови представљају изворни домен метафоризације у именовању жене одређене старосне доби јесу млада кобила те коза и овца специфичног изгледа и функције у стаду. То су

животиње које у словенским културама баштине еротску симболику и за које се везује култ плодности и брака, што представља основни разлог избора њихових назива за номинацију младе особе.

Специфичности зоонимског лаудативног именовања младе жене односно концептуализације МЛАДЕ ЖЕНЕ као животиње с позитивног аспекта у ПГ огледају се у следећем.

Само један назив (*ждребица*) представља стандардну лексему, док друга два имају статус лексичких покрајинизама. Концептуализација ЖЕНЕ одражена у називу *ждребица* у ПГ истоветна је одговарајућој концептуализацији ЖЕНЕ (МЛАДЕ ЖЕНЕ као МЛАДЕ КОБИЛЕ) одражене у називима за младу кобилу у савременом српском језику (*ждребица*, *омица*). Именице *ваклушана* и *свончарица/звончарица* пак илуструју другачију концептуализацију ЖЕНЕ као ОВЦЕ / КОЗЕ од оне у савременој српској лингвокултури. Њихове разлике тичу се следећег. У значењима особе називима за овцу и козу у савременом српском језику претеже негативна експресивна тоналност. Она се реализује највећим делом у домену 'духовног, интелектуалног', на основу колективне експресије говорника према тим животињама, што је оличено у пејоративним значењима умно ограничене особе. Пејорација је остварљива и у домену 'физичког изгледа', за шта пружа потврду именовање болешљиве, слабуњаве женске особе *мешљавицом*, те жаргонско именовање жене са мини-вал фризуром *овцом*. Лаудативна номинација особе могућа је само употребом именица *овца* и *овчица* и она која се реализује у домену 'духовног', активацијом сема колективне експресије према овци.

Сматрамо да се разлика у концептуализацији ЖЕНЕ као ОВЦЕ / КОЗЕ у ПГ, с једне стране, и савременом српском језику, с друге стране, може објаснити тиме што је рурални човек с домаћим животињама у ближем контакту. Он је оличен првенствено у њиховом узгајању, због чега се према њима гаје много веће симпатије него у урбаном окружењу. Уз то, ближим контактом животиње се интензивније перципирају на основу физичког изгледа, што пружа много веће могућности за њихово довођење у везу са човеком на основу тих особина, а тиме и за зоонимску номинацију особе с аспекта физичког изгледа. Пошто је у пиротском крају узгајање оваца и коза распрострањено, јаче су и сложеније и појмовне везе које човек има са овим животињама. Позитивна номинација младе жене у ПГ називима за овцу и козу показује да се у руралној лингвокултури очувало словенско културно поимање не само кобиле него и козе и овце као животиње која оличава плодност. Лингвокултуролошки је нарочито значајно именовање младе жене називом за овцу пошто ознака плодности придата тој животињи, према изворима којима располажемо, у српској култури није карактеристична.

3.3. С аспекта система вредности женске лепоте и женске привлачности, њихов еталон је фолклорни, оличен у црним очима, црним обрвама и белом лицу. Физички је привлачна и жена крупне, снажне грађе, способна за рађање и обављање физичких послова, што се сматра друштвено пожељним понашањем.

3.4. На основу описних речника савременог српског језика и дијалекатских извора призренско-тимочких говора добија се лингвистички и лингвокултуролошки вишеструко занимљива лексичко-семантичка слика лексема из творбено-семантичког гнезда којем припада именица *ваклушана* и метонимијских назива за женку која носи звоно и предводи стадо.

Лексеме из наведеног гнезда датирају с краја XIX и почетка XX века и везане су за призренско-тимочки ареал (већином за пиротски крај); значење именица тада је било само зоолошко, док су придеви имали и значење особе (како мушке тако и женске) лепог изгледа, што указује да је и концептуализација ЧОВЕКА (МЛАДЕ ЖЕНЕ) као животиње (ОВЦЕ) са физичког и естетског аспекта, где физички параметри представљају боју тела, која се естетски позитивно вреднује, у пиротском крају архаична. У актуелном призренско-тимочком ареалу именице такође имају зоолошко значење, а придеви и значење особе (како мушке тако и женске). Придеве бележимо само у оближњој Лужници и Тимоку, на основу чега се може закључити да наведена концептуализација ЧОВЕКА (МЛАДЕ ЖЕНЕ) као животиње (ОВЦЕ) у призренско-тимочком ареалу није распрострањена, али је, ипак, очувана.

Метонимијски називи за женку која носи звоно и предводи стадо такође су старији од једног века. Међутим, за разлику од претходних лексема, били су широко распрострањени на штокавском ареалу. Они нису показивали тенденцију развоја значења за особу, а када се то дешавало, семантичке реализације су биле негативне експресивне тоналности и односиле су се на жену и женско дете непожељног понашања. У актуелним призренско-тимочким говорима дати називи су очувани у траговима и само у зоолошком значењу. Стога, пиротски лаудативни назив за најлепшу жену *звончарица/звончарица* представља неуобичајен и веома значајан детаљ језичке слике жене у српској (народној) култури.

3.5. Семаузраста (‘млад’) експлицитно је присутна само у значењској структури именице *ждребица*. Пратеће семе, које се активирају у преносу номинације са животиње (‘млада кобила’) на особу (‘снажна, лепа и пожељна млада жена’), засноване су на колективној експресији према кобили као животињи која се поима као снажна, витална и оличење репродуктивне моћи.

У семантичкој структури лексема *ваклушана* и *свончарица/звончарица* сема 'млад' иманентна је семама 'леп' и 'плодан' на основу заједничке концептосфере младости, плодности и лепоте. Сема 'леп' именице *ваклушана* означава конкретну физичку особеност (боје тела), док се код именице *свончарица/звончарица* та сема односи на општи изглед и има суперлативну нијансу ('најлепша').

3.6. Сва три зоонимска лаудативна назива за младу жену и девојку одликују се средњим степеном експресивности јер исказују симпатију, наклоност према особинама карактеристичним за именоване особе.

Цитирана литература

- АНДРИЋ, Драгослав. *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београд: Zepter Bookwork, 2005.
- [ANDRIĆ, Dragoslav. *Dvosmerni rečnik srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza*. Beograd: Zepter Bookwork, 2005]
- БАРТМИЊСКИ, Жежи. *Језик – Слика – Свет*. Марта Бјелетић (прев.). Београд: SlovoSlavia, 2011.
- [BARTMINJSKI, Ježi. *Jezik – Slika – Svet*. Marta Bjeletić (prev.). Beograd: SlovoSlavia, 2011]
- БЕЛИЋ, Александар. „Дијалекти источне и јужне Србије“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. I (1905): стр. VII–CXII + 1–715 + 2 карте.
- [BELIĆ, Aleksandar. „Dijalekti istočne i južne Srbije“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. I (1905): str. VII–CXII + 1–715 + 2 karte]
- ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана. *Речи субјективне оцене у настави српског језика и књижевности*. Београд: Филолошки факултет, 2011.
- [VEJKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. *Reči subjektivne ocene u nastavi srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Filološki fakultet, 2011]
- ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана. *Како мислимо речи: прилози истраживању когнитивних аспеката српске лексике*. Београд: Јасен, 2018.
- [VEJKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. *Kako mislimo reči: prilozi proučavanju kognitivnih aspekata srpske leksike*. Beograd: Jasen, 2018]
- ГУРА, Александар. *Симболика животиња у словенској народној традицији*. Људмила Јоксимовић, Снежана Ранковић, Вера Лазаревић, Светлана Богојевић, Весна Маричић, Мирјана Грбић (прев.). Београд: Бримо – Логос – „Глобосино“ Александрија, 2005.
- [GURA, Aleksandar. *Simbolika životinja u slovenskoj narodnoj tradiciji*. Ljudmila Joksimović, Snežana Ranković, Vera Lazarević, Svetlana Bogojević, Vesna Maričić, Mirjana Grbić (prev.). Beograd: Brimo – Logos – „Globosino“ Aleksandrija, 2005]
- ДИНИЋ, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.
- [DINIĆ, Jakša. *Timočki dijalekatski rečnik*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008]
- ЗДРАВКОВИЋ, Божидар. *Од Алачев Чивлика до Великог Јовановца*. Пирот: Музеј Понишавља, 1976.
- [ZDRAVKOVIĆ, Božidar. *Od Alačev Čivlika do Velikog Jovanovca*. Pirot: Muzej Ponišavlja, 1976]
- ЗЛАТАНОВИЋ, Момчило. *Речник говора јужне Србије (и провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*. Врање: Учитељски факултет, 1998.

- [ZLATANOVIĆ, Momčilo. *Rečnik govora južne Srbije (provincijalizmi, dijalektizmi, varvarizmi i dr.)*. Vranje: Učiteljski fakultet, 1998]
- КАРАНОВИЋ, Зоја. *Смеховно и еројско у српској народној култури и традицији*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2009.
- [KARANOVIĆ, Zoja. *Smehovno i erotsko u srpskoj narodnoj kulturi i tradiciji*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2009]
- КАРАНОВИЋ, Зоја. *Вуков речник и српска култура: књига о заборављеним световима*. Београд: Вукова задужбина – Пожега: Издавачка радионица Свитак, 2019.
- [KARANOVIĆ, Zoja. *Vukov rečnik i srpska kultura: knjiga o zaboravljenim svetovima*. Beograd: Vukova zadužbina – Požega: Izdavačka radionica Svitak, 2019]
- КАРАЦИЋ, Вук. *Српски рјечник истаумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. 4. изд. Београд, 1935.
- [KARADŽIĆ, Vuk. *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima*. 4. izd. Beograd, 1935]
- КЛАЈН, Иван, Милан Шипка. *Велики речник српских речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- [KLAJN, Ivan, Milan Šipka. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej, 2012]
- КУЛИШИЋ, Шпиро, Петар Ж. Петровић и Никола Пантелић. *Српски митолошки речник*. Београд: Етнографски институт САНУ – Интерпринт, 1998.
- [KULIŠIĆ, Špиро, Petar Ž. Petrović i Nikola Pantelić. *Srpski mitološki rečnik*. Beograd: Etnografski institut SANU – Interprint, 1998]
- МИЋЕВИЋ, Љубо. „Живот и обичаји Поповаца“. *Српски етнографски зборник* бр. 65 (1952): стр. 1–389.
- [MIĆEVIĆ, Ljubo. „Život i običaji Popovaca“. *Srpski etnografski zbornik* br. 65 (1952): str. 1–389]
- МНМ. *Мифы народов мира: энциклопедия*. Сергей Александрович Токарев (гл. ур.). Москва, 2008. <https://www.indostan.ru/biblioteka/knigi/2730/3412_1_o.pdf> 7. 4. 2023>
- [MNM. *Mify narodov mira: enciklopediâ*. Sergej Aleksandrovič Tokarev (gl. ur.). Moskva, 2008.
- НОВОКМЕТ, Слободан. *Називи животиња у српском језику: семантичка и лингвокултуролошка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020.
- [NOVOKMET, Slobodan. *Nazivi životinja u srpskom jeziku: semantička i lingvokulturološka analiza*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2020]
- ПИПЕР, Предраг, Рајна Драгићевић и Марија Стефановић. *Асоцијативни речник српскога језика (I део; од стимулуса ка реакцији)*. Београд: Београдска књига – Службени лист СЦГ – Филолошки факултет у Београду, 2005.
- [PIPER, Predrag, Rajna Dragičević i Marija Stefanović. *Asocijativni rečnik srpskoga jezika (I deo; od stimulusa ka reakciji)*. Beograd: Beogradska knjiga – Službeni list SCG – Filološki fakultet u Beogradu, 2005]
- РАТКОВИЋ, Драгана. „Фитонимски пејоративни називи за човека у пиротском говору (лингвокултуролошки аспект)“. *Slavistica Vilnensis* бр. 66/2 (2021а): стр. 109–124.
- [RATKOVIĆ, Dragana. „Fitonimski pejorativni nazivi za čoveka u pirotskom govoru (lingvokulturološki aspekt)“. *Slavistica Vilnensis* br. 66/2 (2021a): str. 109–124]

- РАТКОВИЋ, Драгана. „Зооними у српском језику: семантичка и лингвокултуролошка анализа“. *Јужнословенски филолог* бр. LXXVII/1 (2021b): стр. 262–270.
- [РАТКОВИЋ, Dragana. „Zoonimi u srpskom jeziku: semantička i lingvokulturološka analiza“. *Južnoslovenski filolog* br. LXXVII/1 (2021b): str. 262–270]
- РАТКОВИЋ, Драгана. „Ботаничка лексика и терминологија лаудативног значења у именовану човека у пиротском говору“. *Фолклористика* бр. 7/1 (2022): стр. 67–90.
- [РАТКОВИЋ, Dragana. „Botanička leksika i terminologija laudativnog značenja u imenovanju čoveka u pirotском говору“. *Folkloristika* br. 7/1 (2022): str. 67–90]
- РАТКОВИЋ, Драгана. „Лексика лаудативног значења у именовану човека у пиротском говору (лингвокултуролошки аспект)“. У: Веселинка Лаброска и Станислав Станковић (ур.). *Јазиком како запис на култури у во етнолошкој и лингвистичкој анализи на релацији Србија – Македонија*. Том 2 / *Језик као запис културе у етнолошкој и лингвистичкој анализи на релацији Србија – Македонија*. Том 2. Скопје: МАНУ – Београд: САНУ, 2023, стр. 99–129.
- [РАТКОВИЋ, Dragana. „Leksika laudativnog značenja u imenovanju čoveka u pirotском говору (lingvokulturološki aspekt)“. U: Veselinka Labroska i Stanislav Stanković (ur.). *Jazikot kako zapis na kulturata vo etnološkata i lingvistička analiza na relacija Srbija – Makedonija*. Tom 2 / *Jezik kao zapis kulture u etnološkoj i lingvističkoj analizi na relaciji Srbija – Makedonija*. Tom 2. Skopje: MANU – Beograd: SANU, 2023, str. 99–129]
- РМС–(МХ). *Речник српскохрватског књижевног језика*. Књ. 1–3. Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1969. Књ. 4–6. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- [RMS–(MH). *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Knj. 1–3. Novi Sad: Matica srpska – Zagreb: Matica hrvatska, 1967–1969. Knj. 4–6. Novi Sad: Matica srpska, 1971–1976]
- РСАНУ. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959–2019.
- [RSANU. *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Knj. I–XXI. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti – Institut za srpski jezik SANU, 1959–2019]
- РСЈ. *Речник српског језика*. Мирослав Николић (ур.). Нови Сад: Матица српска, 2007.
- [RSJ. *Rečnik srpskoga jezika*. Miroslav Nikolić (ur.). Novi Sad: Matica srpska, 2007]
- СД. *Славјанске древности: етнолингвистическиј словарь в 5-ти тт*. Никита Иљич Толстој (ур.). Москва: Международные отношения, 1995–2012.
- [SD. *Slavânskie drevnosti: ètnolingvističeskij slovar' v 5-ti tt*. Nikita Il'ič Tolstoj (ur.). Moskva: Meždunarodne otnošenâ, 1995–2012]
- СМ. *Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Светлана Толстој и Љубинко Раденковић (ур.). Београд: Zepter Book World, 2001.
- [SM. *Slovenska mitologija: enciklopedijski rečnik*. Svetlana Tolstoj i Ljubinko Radenković (ur.). Beograd: Zepter Book World, 2001]
- СНП. *Српске народне њјесме из необјављених рукописа Вука Стјепе. Караџића*. Књ. 5. *Особитје њјесме и њоскочице*. Живомир Младеновић и Владан Недић (прир.). Београд: САНУ, 1974.
- [SNP. *Srpske narodne pjesme iz neobjavljenih rukopisa Vuka Stef. Karadžića*. Knj. 5. *Osobite pjesme i poskočice*. Živomir Mladenović i Vladan Nedić (prir.). Beograd: SANU, 1974]

- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма). Увод. Фонетика. Морфологија*. 5. изд. Београд: Научна књига, 1986.
- [STEVANOVIĆ, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma). Uvod. Fonetika. Morfologija*. 5. izd. Beograd: Naučna knjiga, 1986]
- ТЕЛИЈА, Вероника. *Коннотативни аспект семантики номинативних јединица*. Москва: Наука, 1986.
- [TELIJA, Veronika. *Konnotativni aspekt semantiki nominativnih jedinica*. Moskva: Nauka, 1986]
- ЋИРИЋ, Љубисав. „Речник говора Лужнице“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. LXV/2 (2018): стр. 1–1166.
- [ČIRIĆ, Ljubisav. „Rečnik govora Lužnice“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. LXV/2 (2018): str. 1–1166]

*

- ЗЕЋЕВИЋ, Слободан. „Pokladne igre u Gruži“. U: Vinko Žganec (ur.). *Rad XVII kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Poreču 1970*. Zagreb: Savez udruženja folklorista Jugoslavije – Društvo folklorista Hrvatske, 1972: str. 401–403.

Извори

- ЖИВКОВИЋ, Новица. *Речник ипиројског говора*. Пирот: Музеј Понишавља, 1987.
- [ŽIVKOVIĆ, Novica. *Rečnik pirotskog govora*. Pirot: Muzej Ponišavlja, 1987]
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. *Речник ипиројског говора*. Књ. 1–2. Београд: Службени гласник, 2014.
- [ZLATKOVIĆ, Dragoljub. *Rečnik pirotskog govora*. Knj. 1–2. Beograd: Službeni glasnik, 2014]
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. „Допуна Речнику пиротског говора“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. LXIV (2017): стр. 603–993.
- [ZLATKOVIĆ, Dragoljub. „Dopuna Rečniku pirotskog govora“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. LXIV (2017): str. 603–993]
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. „Друга допуна Речнику ипиројског говора“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. LXVII (2020): стр. 123–296.
- [ZLATKOVIĆ, Dragoljub. „Druga dopuna Rečniku pirotskog govora“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. LXVII (2020): str. 123–296]
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. „Трећа допуна Речнику ипиројског говора“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. LXIX (2022): стр. 103–280.
- [ZLATKOVIĆ, Dragoljub. „Treća dopuna Rečniku pirotskog govora“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. LXIX (2022): str. 103–280]

Драгана М. Раткович
Институт сербского языка Сербской академии наук и искусств

ЗООНИМИЧЕСКОЕ НАЗВАНИЕ ЖЕНЩИНЫ В АСПЕКТЕ ВОЗРАСТА В
ПИРОТСКОЙ РЕЧИ

Резюме

При наименовании женщины с позиции ее возраста зоонимы в пиротской речи положительно относятся только к молодой женщине и девушке. Она также понимается как человек красивой внешности, поэтому все ее имена (*ваклушана*, *свончарица/звончарица* и *ждребица*) также принадлежат к группе имен (женских) лиц с определенными физическими характеристиками. К терминам, которые представляют исходную область метафоризации в именовании женщины определенного возраста относятся молодая кобыла, а также коза и овца со специфическим внешним видом и функцией в стаде. Семы, участвующие в переходе номинации от животного к человеку, это: «молодой», «красивый» и «плодородный». Все три зоонимические имена отличаются средней степенью экспрессивности, поскольку они выражают сочувствие, привязанность к тому признаку, который характеризует названных лиц. Только одно наименование (*ждребица*) представляет собой общеупотребительную лексему, тогда как два других имеют статус лексических провинциализмов. Общеупотребительное наименование полностью отражает концептуализацию молодой женщины как молодой кобылы, характерную для современного сербского носителя языка, в то время как два других отклоняются от концептуализации женщины как овцы/козы в современной сербской лингвокультурологии. С точки зрения системы ценностей женской красоты и женской привлекательности их эталон фольклорный, воплощенный в черных глазах, черных бровях и белом лице. Физически привлекательной является также женщина крупного, крепкого телосложения, способная рожать и выполнять физическую работу, что считается социально желательным поведением.

Ключевые слова: пиротская речь, современный сербский язык, лаудатив, зооним, женщина, возраст, традиционная культура, языковая картина мира.

Dragana M. Ratković
Institute for the Serbian Language of the SASA

ZOONYMIC LAUDATIVE NOMINATION OF A WOMAN
FROM THE ASPECT OF AGE IN THE SPEECH OF PIROT

S u m m a r y

When naming a woman from the aspect of her age, the zoonyms in the speech of Pirot positively refer only to a young person (a young woman and a girl). She is also understood as a person of beautiful appearance, which is why all her names (*vaklušana*, *zvončarica/svončarica* and *ždrebica*) also belong to the group of names for a (female) person with certain physical characteristics. The terms that represent the original domain of metaphorization in naming a woman of a certain age are a young mare, goat and sheep, with a specific appearance and function in the herd. The semes that participate in the transfer of nomination from the animals to persons are: 'young', 'beautiful' and 'fertile'. All three zoonymic names are characterized by an average degree of expressiveness, because they express sympathy, affection towards the quality that characterizes the named persons. Only one name (*ždrebica*) represents a standard lexeme, while the other two have the status of lexical provincialisms. In addition, the standard name fully reflects the conceptualization of a YOUNG WOMAN as a YOUNG MARE characteristic of a modern Serbian speaker, while the other two deviate from the conceptualization of a WOMAN as a SHEEP/GOAT in contemporary Serbian linguistic culture. From the point of view of the value system of female beauty and female attractiveness, their standard is folklore, embodied in black eyes, black eyebrows and a fair complexion. Physically attractive is also a woman of strong build, capable of giving birth and doing physical labour, which is considered as socially desirable behaviour.

Keywords: the speech of Pirot, modern Serbian language, laudative, zoonym, woman, age, traditional culture, linguistic worldview.